

7. Бажал Ю. М. Знаннева економіка: теорія і державна політика // Економіка і прогнозування. — 2003. — № 3. — С. 12–16.
8. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика / За ред. д-ра екон. наук, проф. Федулової Л. І. — К.: Основи, 2005. — 549 с.
9. Адаманова З. О. Інноваційні стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: Монографія. — Сімферополь: Кримське навчально-педагогічне державне видавництво, 2005. — 504 с.
10. Кіреєв С. І., Шнипко О. С. Міжнародна конкурентоспроможність України у ХХІ столітті: передумови, чинники та складові формування. — Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. акад. НАН України В. М. Гейця. — К.: Ін-т екон. прогноз., Фенікс, 2003. — 1008 с.
11. Карпунь І. Н., Хом'як М. С. Інноваційний розвиток суб'єктів господарювання: методологія формування, механізм реалізації: Монографія. — Львів: Львівський державний інститут новітніх технологій та управління імені Вячеслава Черновола, 2009. — 432 с.
12. Росоха В. В. Інноваційні процеси економічного розвитку в контексті інституційного забезпечення // Актуальні проблеми економіки. — 2006. — № 6(60). — С. 119–129.
13. Амоша О. Роль уряду у формуванні інноваційного розвитку економіки // Актуальні проблеми економіки. — 2006. — № 8 (62). — С. 23–32.

Статтю подано до редакції 29.12.09 р.

УДК 033

В. П. Черненко, аспірант
кафедри менеджменту
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВА: СУТНІСТЬ ТА ВИДИ

Стаття присвячена економічному розвитку підприємства. Розроблено визначення економічного розвитку підприємства на основі аналізу його складових, що дало змогу сформулювати основні види економічного розвитку підприємства.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: ріст, розвиток, зростання, економічний ріст, економічний розвиток.

Статья посвящена экономическому развитию предприятия. Разработано понятие экономического развития предприятия на основе анализа его составляющих, что позволило сформировать основные виды экономического развития предприятия.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: рост, развитие, возрастание, экономический рост, экономическое развитие.

The article deals with economic development of enterprise. The conception of economic development of enterprise was made on nature of economic development analysis basis, what gave the opportunity to form main types of economic development of enterprise.

KEY WORDS: growth, development, increase, economic growth, economic development.

Ринкові засади господарювання, підвищення інтенсивності конкуренції, насичення інформаційного простору, світова фінансова криза тощо вимагає від сучасних підприємств нових методів та підходів до вирішення повсякденних задач для забезпечення повноцінного функціонування, економічної ефективності та виживання на конкурентному ринку. Оптимальним процесом направленим на вирішення вищезгаданих задач є економічний розвиток підприємства.

Проблематика розвитку підприємства досліджувалась у роботах таких науковців, як Н. В. Афанасьєва, О. В. Раєвневої, В. О. Василенко, В. С. Пономаренко, О. М. Тридіда, М. О. Кизима, О. І. Пушкаря, Богатирьова та ін. Не дивлячись на велику кількість праць у напрямку обґрунтування теоретичних засад розвитку підприємства, актуальним залишається обґрунтування саме економічного розвитку підприємства, його сутності та видів. Недостатнє висвітлення в дослідженнях науковців проблематики економічного розвитку робить актуальним її подальше дослідження.

Виходячи з актуальності визначеної проблеми, метою даної статті є дослідження сутності та видів економічного розвитку підприємства.

Перед тим як перейти до безпосереднього розгляду сутності економічного розвитку, потрібно визначитись з трактуванням таких понять, як «розвиток», «еволюція», «ріст» й узагальнити отримані результати.

Філософські науки трактують розвиток, як специфічний процес зміни, результатом якого є виникнення якісно нового, поступальний процес сходження від нижчого до вищого, від складного до простого [1, с. 587]. Теорія та практика економічних відносин показує, що не завжди рух від простого до складного є розвитком. В історії менеджменту відомі численні факти, коли через надмірність ускладнення своїх структур підприємства втрачали контроль над усталеним та цілеспрямованим розвитком. Так, невідповідність структури підприємства, роздутість, спроба займатись усім і одразу в більшості випадків приводила підприємства до межі, коли керівництво мало приймати рішення щодо подальшого розвитку підприємства в бік реструктуризації та оптимізації структури, з метою відсікання зайвого.

У Великій радянській енциклопедії про розвиток сказано наступне: «Розвиток — необоротна, спрямована, закономірна зміна матеріальних і ідеальних об'єктів. Тільки одночасна наявність всіх трьох зазначених властивостей виділяє процеси розвитку серед інших змін: оборотність змін характеризує процеси функціонування (циклічне відтворення постійної системи функцій); відсутність закономірності характерно для випадкових процесів катастрофічного типу; при відсутності спрямованості зміни не можуть накопичуватися, і тому процес втрачає характерної для розвитку єдиної, внутрішньо взаємозалежної лінії. У результаті розвитку виникає новий якісний стан об'єкта, що виступає як зміна його складу або структури (тобто виникнення, трансформація або зникнення його елементів або зв'язків)» [2, с. 592].

Розвиток буває екстенсивним, інтенсивним, внутрішнім (джерело такого розвитку знаходиться в середині об'єкта) і зовнішнім (визначається лише зовнішніми чинниками). Розвиток тісно пов'язаний з функціонуванням різних об'єктів, проте функціонування може мати і зворотний характер [3, с. 247]. Розвиток може проявлятися як у прогресі, так і в регресі, і виражатись в еволюційній або революційній формі. Прогрес забезпечує розвиток системи від нижчого рівня до вищого, вдосконалюючи систему, підвищуючи рівень організації системи. В економічному плані це проявляється в ускладненні підприємства, покращенні його ефективності, перехід на більш якісний рівень технологій тощо. У випадку з регресом ситуація протилежна. Регрес — це тип розвитку, відповідно до якого система переходить від вищого рівня до

нижчого, відбувається перехід до менш досконалого, ефективного виробництва. В економічному плані це може бути підприємство, яке в час воєнних дій змушене перепрофілюватись і виготовляти продукцію на замовлення державного сектору, або у випадку погіршення фінансових показників підприємство змушене переходити на старі принципи діяльності з метою продовження функціонування.

Дві нерозривно пов'язані, необхідні форми єдиного процесу розвитку є еволюція та революція. Еволюція, як поступальний розвиток предмета при збереженні його сутності в процесі якісно-кількісних змін, а революція, як стрибкоподібна якісна зміна основи предмета, його сутності, етап розв'язання істотних, основних суперечностей [1, с. 159].

Революція в теорії самоорганізації отримала назву скачка, фазового переходу або катастрофи. Важко погодитись з поширеною точкою зору з приводу еволюції системи, яку ототожнюють то з розвитком, то з ростом системи, то з її прогресом і регресом, іноді зі всім вищезгаданим одночасно, або зі зміною, диференціацією, а у вузькому розумінні — з кількісними змінами. Оскільки еволюція є формою розвитку, а останнє являє собою якісні зміни, було б не логічно розуміти під еволюцією кількісну, поступову зміну (тим паче що кількісні зміни виражає поняття «ріст», під еволюцією будемо розуміти поступову, повільну, плавну якісну зміну, а під революцією, як це прийнято, — стрибкоподібні, швидкі якісні зміни [4, с. 248].

Для глибокого розуміння понять «розвиток», «ріст» та «зростання», які багатьма авторами розглядаються як синонімічні, проаналізуємо їх взаємозв'язок та відмінність.

Можна зробити висновок, що вищенаведені поняття схожі за змістом і в контексті часто вживаються як синоніми, проте є суттєва різниця. З трьох понять найширшим є «розвиток», у той же час близькими за змістом є «ріст» і «зростання», які виражають рівень розвитку, його направленість в певному напрямку. Розвиток — це поняття органічного, незворотного характеру спрямоване на покращення існуючого об'єкту. В чому полягають основні відмінності категорії «розвиток» від усіх інших?

З вищеназваних властивостей слідує, що розвиток як процес має бути цілеспрямований та протікати з певною постійністю і стабільністю. В іншому випадку, за не виконання цих умов, він втрачає свою природу, тобто перестає бути розвитком.

Таблиця 1

**ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КАТЕГОРІЙ
«РОЗВИТОК», «РІСТ», «ЗРОСТАННЯ»**

Джерело	«Розвиток»	«Ріст»	«Зростання»
В.Т. Бусел	— процес, унаслідок якого відбувається зміна якості чого-небудь, перехід від одного якісного стану до іншого [5, с. 1043]	— кількісна зміна складу і взаємозв'язків системи — процес збільшення в розмірах, обсягах, кількості [5, с. 1087]	— ставати більшим, вищим, довшим у процесі росту, — збільшуватися кількісно — внаслідок поступового посилення, розвитку яких-небудь якостей перетворюватись на щось інше — досягати вищого ступеня розвитку [5, с. 386]
С.В. Мочерний	— спрямовані та закономірні зміни матеріальних та нематеріальних об'єктів, які мають незворотний характер, внаслідок чого відбувається перехід від менш розвинених форм таких об'єктів до більш розвинених [3, с. 247]	— кількісний прояв розвитку, його масштабів [3, с. 259]	
Р.Ф. Абдеев	— незворотна, направлена, закономірна зміна матерії і свідомості, їх універсальних якостей; в результаті розвитку виникає новий якісний стан об'єкта — його складу або структури [4, с.]		
Авторське узагальнення	Основна відмінність розвитку від росту і зростання в тому, що вони є складовою розвитку, який частково відображається через ці поняття. Частково, бо включає в себе крім кількісної складової ще й якісну, функціональну, системну складову	Ріст — це напрямки розвитку, який характеризує динамічну характеристику розвитку, його кількісну складову	Зростання (антонім — спадання) характеризує прояв в часі тенденції розвитку, чому саме розвитку, бо зростання чергується зі спаданням, погіршенням, а ріст — це прояв зміни показника тільки в напрямку кількісного збільшення, що виключає наявність процесу спадання, бо це суперечить самій природі поняття ріст

Розвиток — це та системна складова, яка забезпечує пристосування цієї ж системи до умов оточуючого середовища, але крім цього ще й переводячи систему на якісно новий рівень. Цей новий рівень диктується середовищем. Це пристосування має різні форми: еволюція, революція, ускладнення спрощення тощо. Але незалежно від форми прояву розвитку, основна його мета — це забезпечити подальше функціонування системи, по можливості без втрати ефективності діяльності, в більшості випадків це навіть призводить до покращення системи та її ефективності.

Аналогічні системотворчі та трансформаційні процеси відбуваються в економіці України. В даному випадку підприємство є тією системою, яка намагається вижити в конкурентному середовищі, якому притаманні високий рівень турбулентності, насиченості інформацією та частими змінами. Підприємство, в особі менеджменту, просто змушене піклуватись та забезпечувати власний економічний розвиток, це є його пріоритетною задачею, бо в іншому випадку воно перестане функціонувати і вийде з ринку. Особливо це актуально зараз в умовах всесвітньої фінансової кризи.

Всі складові підприємства, як системи взаємопов'язаних елементів, під впливом процесів глобалізації змінюються: техніка, технології, управління, інформація, взаємовідносини людей тощо. Причому зміни під впливом зовнішнього середовища відбуваються різними методами, але мета у них одна — забезпечення усталеного економічного розвитку.

Під час функціонування підприємства можна виокремити різні види розвитку: економічний розвиток, фінансовий розвиток, організаційний розвиток, технічний розвиток, розвиток персоналу, інформаційний розвиток тощо. Інтегральним розвитком у даному випадку є економічний розвиток. Усі вище перераховані види розвитку спрямовані на забезпечення економічного розвитку і тим самим направлені на отримання вищих прибутків, створення нових робочих місць, підвищення зарплатні тощо.

Економічний розвиток — незворотні, спрямовані, закономірні (кількісно-якісні та сутнісні) зміни економічної системи (у нашому випадку підприємства) в довготерміновому періоді, що відбувається під впливом економічних суперечностей, потреб та інтересів, зумовленість яких характеризується дією основних законів діалектики, що не виходять за межі глибинної внутрішньої сутності такої системи [6, с. 203]. Економічному розвитку також

притаманні керованість, цілеспрямованість, вимірюваність. У даному визначенні не говориться про якісні зміни системи, які є безпосередньою ознакою розвитку, його ключовою характеристикою. Ця характеристика розвитку, в першу чергу, є тим, чим він відрізняється від економічного росту.

На відміну від економічного розвитку, для економічного зростання ознаки незворотності та закономірності не характерні, оскільки воно може перериватись економічним спадом. Незворотність економічного розвитку означає передусім сутнісні (радикальні) зміни в структурі продуктивних сил і техніко-економічних відносин, що розширює адаптивні можливості технологічного способу виробництва. Зворотний характер економічного зростання характеризує здебільшого процес функціонування певного способу виробництва (відбуваються передусім перерозподіл його структурних елементів і кількісно-якісні зміни в межах однієї сутності). Економічне зростання без урахування його зворотного характеру є складовою економічного розвитку, поступово нагромаджує для нього зміни, що зумовлюють появу сутнісних перетворень. Економічний розвиток безвідносно до певного типу економічної системи охоплює закономірні зміни лише тих елементів системи, які є спільними для всіх суспільно економічних формацій [7, с. 283].

На самому загальному рівні економічний розвиток можна представити як поєднання двох сторін розвитку: економічного росту та структурних зрушень. *Економічний ріст* — кількісний бік розвитку економічної системи, який характеризується розширенням її масштабів [8]. Прикладом економічного росту може бути ріст об'ємів товарної продукції, зростання частки ринку, зростання доходів підприємства тощо. Структурні зрушення підприємства — це зміни в структурних зрушеннях та використанні ресурсів, зміни передусім у технології перетворення входів організації на виходи, зміни ефективності використання ресурсів. Структурні зрушення — це своєрідний перехід на шляху до більш ефективного використання ресурсів. Економічний ріст і структурні зрушення — дві сторони економічного розвитку — мають однакову цільову направленість: ріст кінцевих показників діяльності підприємства, задоволення потреб споживачів, зменшення витрат і досягнення високих показників ефективності діяльності шляхом впровадження нових технологій господарюванням.

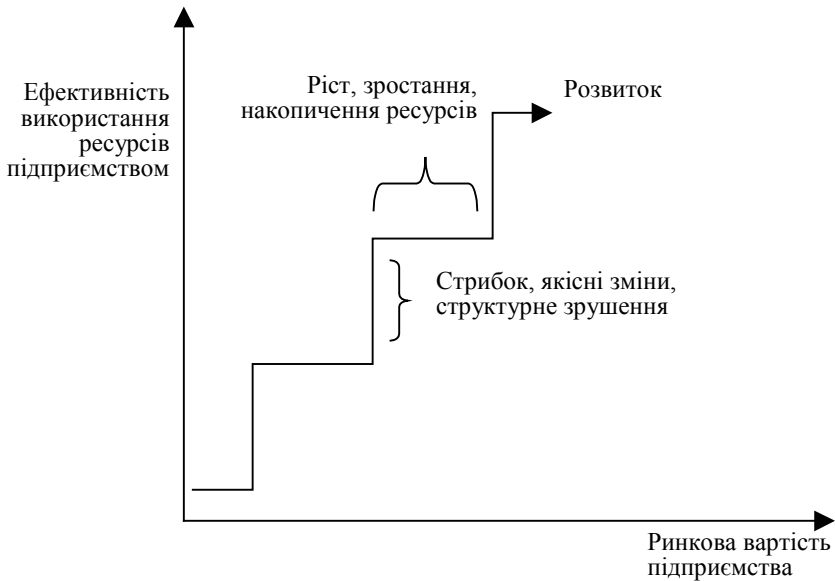

Рис. 1. Взаємозв'язок складових економічного розвитку

У цій взаємозалежності економічний ріст підприємства виступає зовнішньою стороною економічного розвитку, а структурні зрушення — його внутрішньою стороною. Іншими словами, економічний ріст — це зовнішній прояв сутності економічного розвитку, а структурні зрушення — це внутрішній бік економічного розвитку. На відміну від економічного росту, який лежить на поверхні поняття економічний розвиток, структурні зрушення часто бувають непомітними [9, с. 11].

Економічний розвиток підприємства може мати різні види в залежності від його спрямування та природи. Для розуміння його суті потрібно мати уявлення про його різнобічність та спрямування. У табл. 2 наведено класифікацію видів економічного розвитку підприємства.

Ситуація, що призводить до зміни в політиці чи діяльності підприємства, заснована на здоровому економічному глузді і є тією точкою, від якої починається новий етап розвитку. Наголошуємо саме на розвитку, а не на рості. На прикладі компаній, які мають можливість заходити на нові ринки, можна показати як

розвиток відрізняється від росту: ріст — це вихід на нові ринки, купівля нових підприємств, не обов'язково пов'язаних з основною діяльністю компанії (ця діяльність призводить до розгалуження уваги менеджменту в різні боки, розосередження ресурсів фінансових, матеріальних, людських, інформаційних тощо, яка, в свою чергу, призводить до погіршення як показників основної діяльності підприємства, так і показників у нових сферах); розвиток — це рух і діяльність у тому напрямку, який сприяє забезпеченню ефективнішого використання ресурсів підприємства і заснований на ефективному управлінні та прийнятті вірних економічних рішень.

Таблиця 2

ВИДИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА¹

Характеристика	Вид	Тлумачення
По відношенню до підприємства	Зовнішній (екзогенний) економічний розвиток	Розвиток підприємства, що відбуваються під впливом зовнішніх факторів середовища
	Внутрішній (ендогенний) економічний розвиток	Розвиток підприємства, що відбуваються під впливом внутрішніх факторів середовища
Залежно від середовища поширення	Загальний розвиток	Розвиток всього підприємства одночасно і взаємоузгоджено
	Частковий розвиток	Розвиток тільки частини підприємства
Залежно від методу поширення	Висхідний	Розвиток підприємства, що поширюється згори до низу
	Низхідний	Розвиток підприємства, що поширюється знизу вгору
	Випадковий	Розвиток, що відбувається випадково в організації, тобто в різних місцях одночасно
Залежно від перебігу розвитку	Еволюційний	Той що відбувається поступово, постійно, передбачувано, природно, маючи константу в своїй основі
	Революційний	Той що відбувається стрибкоподібно, непередбачувано, різко змінюючи економічну систему підприємства

¹ Адаптовано та доповнено на основі [10, 11].

Розвиток як категорія не може бути статичним, бо він за своєю природою динамічний, який постійно перебуває під впливом змін і постійного руху, трансформацій, тому виходячи з цього його не можна називати сталим, стабільним. Поняття «розвиток» за своєю природою є динамічним поняттям, яке виражає зміни в об'єкті, його вдосконалення відповідно до вимог середовища, в якому він перебуває, а поняття «сталий», «стабільний» є поняттями статичного характеру, які виражають тривалий прояв ознак чи характеристик на протязі певного відрізка часу або взагалі на протязі періоду існування об'єкту. Для вираження цілеспрямованості та постійності розвитку потрібно використовувати поняття «усталений», яке позначає процес усвідомленого, чітко керованого розвитку та найбільш чітко виражає природу розвитку підприємства [12]. Таким чином, усталений економічний розвиток — це керована, цілеспрямована діяльність управлінців, котра надає можливість вдосконалювати підприємство, виводячи його на новий рівень діяльності, переводячи його від одного якісного стану до іншого.

Підсумовуючі все вищесказане підкреслимо, що *економічний розвиток підприємства* — незворотні, керовані, вимірювальні, цілеспрямовані, закономірні кількісно-якісні та сутнісні зміни економічної системи в довгостроковому періоді, що відбувається під впливом економічних суперечностей, потреб та інтересів, зумовленість яких характеризується дією основних законів діалектики, що не виходять за межі глибинної внутрішньої сутності такої системи, для забезпечення його найбільш оптимального та ефективного функціонування підприємства в середовищі, в якому воно діє.

Вчені всього світу працюють над створенням економічної моделі підприємства, у якій визначальними характеристиками були б сталий економічний розвиток та швидке пристосування до змін середовища функціонування. Світова фінансова криза показала, що старі економічні закони не діють з тією ефективністю, з якою їх розробляли. Вони втратили свою актуальність у зв'язку зі зміною економічних систем та економічних відносин між ними. Завданням учених сьогодення є розробка таких моделей, методик і форм розвитку, які найповніше б відповідали вимогам сучасності.

На нашу думку, потрібно розглянути процес економічного розвитку підприємств через призму стратегічного управління. Забезпечення розвитку є стратегічною метою будь-якого підприємства, досягнення якої потребує злагоджених дій єдиного стратегічно орієнтованого механізму. У цих умовах не може існувати

жодного елементу, який би залишався поза увагою. Однак, жорстке функціональне розділення сфер діяльності, притаманне наявним системам управління українських підприємств, часто заважає досягненню загальних цілей економічного розвитку. Саме тому подальші наукові дослідження слід проводити в сфері стратегічного управління підприємством. Фокус уваги потрібно зосередити саме на економічному розвитку, як інтегральному, розглядаючи стратегічне управління як інструмент усталеного економічного розвитку, який забезпечить виживання підприємства та виведе його на новий рівень функціонування, забезпечивши підвищення ефективності та досягнення поставлених цілей.

Література

1. Філософський словник: За ред. В. І. Шинкарука // 2-ге вид. — К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. — 800 с.
2. Большая советская энциклопедия: Гл. ред. А.М. Прохоров, 3-е изд. Т. 1–30. Т. 21. — М.: Сов. энциклопедия, 1975. — 640 с.
3. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 2 / За ред. С.В. Мочерного. — Львів: Світ, 2006. — 568 с.
4. Абдеев Р. Ф. Философия информационной цивилизации. Диалектика прогрессивной линии развития как гуманная общечеловеческая философия для 21 в. — М.: Владос, 1994. — 336 с.
5. Великий тлумачний словник української мови. — К.: Ірпінь, ВТФ «Перун», 2001. — 1440 с.
6. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 1 / за ред. С. В. Мочерного. — Львів: Світ, 2005. — 616 с.
7. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 2 / Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. — К.: Видавництво центр «Академія», 2000. — 834 с.
8. Яндекс словники, економіко-математичний словник — <http://slovari.yandex.ru/dict/lop/lop/article/lop/lop-1775.htm?text=%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82&sparr=1.2>
9. Коченков Р. А. Диагностика качества экономического роста и развития предприятия, — Волгоград: Волгоградская правда, 1988. — 112 с.
10. Погорелов Ю. С. Развитие предприятия: понятия та види. — http://www.nbuv.gov.ua/Articles/Kultnar/KNP88/KNP88_75-81.pdf
11. Запасна Л. С. Економічна сутність розвитку підприємства. — http://www.nbuv.gov.ua/Articles/Kultnar/KNP96/KNP96_33-37.pdf
12. Останкова О. С. Парадигма усталеного розвитку: вирішення світових проблем чи нова іграшка теоретиків? — <http://www.management.com.ua/strategy/str066.html>

Статтю подано до редакції 03.02.10 р.